

כדור הארץ לאבות ישורון

מכל משוררי ישראל, היחיד שנענה לאתגר הרוחני שהעמיד כיבוש החלל היה דווקא אבות ישורון - שהיה בן 65 בעת נחיתת האדם על הירח. תוכנית 'אפולו' הקנתה לו כלים חדשים להתמודד עם חורבן משפחתו ועמו, עם "אובדן אמון האדם בזוהרו" | עודד כרמלי

חלל הדלת הנפתחת - הוא הנצח.

פתחים את הדלת - הנה החלל.

סגרים את הדלת - איננו החלל.

אבות ישורון, "אור שחור"

יום אחד בחורף 1966, סטיארט ברנד בן ה-28 לקח 100 מיקרוגרם LSD, עלה לגג של בניין בסן-פרנסיסקו והשקיף על עקמומיות כדור הארץ.

ממקום מושבו, ברנד הבחין בכך שגורדי השחקים בקו הרקיע של העיר אינם מקבילים. הוא ידע, כמובן, שהעולם עגול - אבל הוא מעולם לא ראה אותו מתעגל. זמן קצר קודם לכן, ברנד שמע את האדריכל, הממציא והוגה הדעות באקמינסטר פולר מזהיר מפני האסונות הסביבתיים הצפויים לאנושות אם זו תמשיך לחשוב על העולם כשטוח ואינסופי - ועלה בדעתו שכולם צריכים לראות את מה שהוא רואה עתה מהגג בסן-פרנסיסקו: את כדור הארץ כמערכת שלמה, שסוגרת על עצמה.

מדוע, תהה ברנד, עוד לא ראינו תצלום של כל כדור הארץ? השנה, כאמור, הייתה 1966. המרוץ לחלל היה בעיצומו. תצלומים של כדור הארץ מהחלל פורסמו כבר מסוף שנות הארבעים - אבל לעולם לא של העולם כולו, של הכדור ככדור.

למחרת היום הזמין ברנד מאות סיכות עם השאלה הקונספירטיבית "Why haven't

---

עודד כרמלי הוא משורר, כתב החלל של סוכנות החלל הישראלית, עורך כתב העת 'הבה להבא' ועורך-שותף של פסטיבל תל-אביב לשירה.

תמורת 25 סנט בקמפוסים של ברקלי, סטנפורד, קולומביה ו-MIT. הוא שלח אותן בדואר לנאס"א, לקונגרס, לקרמלין, לאו"ם, לבאקמינסטר פולר, למרשל מקלוהן.

באוגוסט 1966, כחצי שנה אחרי הטריפ של ברנד, נאס"א פרסמה את התצלום הראשון של כל כדור הארץ, וב-1967 – את התצלום הראשון של הכדור בצבע. בתצלום הצבע השתמש ברנד לכריכה הקדמית של ה-Whole Earth Catalog, מדריך הרעיונות והכלים בעריכתו, שהפך לאחד ממעוזי תרבות-הנגד של שנות השישים. על הכריכה האחורית נכתב: "We can't put it together. It is together."

אבל האמת, כמו תמיד, פשוטה בהרבה. נאס"א לא פרסמה תצלומים של כל כדור הארץ לפני 1966 פשוט כי אלה עוד לא צולמו. לא ניתן ללכוד את כל כדור הארץ בפריים אחד ממסלול לווייני נמוך. למעשה, גם תצלום הצבע שצולם ב-1967 מגובה 35 אלף ק"מ מפני הים, כלומר ממסלול גיאוסטציונרי, לא ממש עניין אף אחד מלבד ברנד עצמו.²

רק עם שיגור אפולו 8, ב-21 בדצמבר 1968, הפכו תצלומים של כל כדור הארץ לאיקונות תרבותיות. התצלומים שהעביר צוות אפולו 8 לא היו רק איכותיים יותר – הם צולמו על ידי בני אדם בשר ודם, שסיכנו את חייהם בהרפתקה היסטורית. איש לא ידע אם החללית הזעירה תצליח להשתחרר מכוח המשיכה של הירח כשתגיע השעה לחזור הביתה. איש לא ידע אילו סכנות אורבות להם ב"צד האפל".

אסטרונוטים הם טייסי קרב, לא משוררים. אולם ככל שהימים נקפו, ועולם הבית הלך והתרחק מהם, הדיווחים של אפולו 8 הפכו יותר ויותר פיוטיים, נוגים, מלנכוליים. עדשות המצלמות שנועדו לצלם את הירח – ויחד איתן הדיווחים השוטפים בכלי התקשורת – הופנו בהדרגה לאחור, לנקודת המוצא.

ג'יימס לוול דיווח שהוא מביט בכדור הארץ מבעד לחלון – והחלון גדול יותר מכדור הארץ כולו. בהמשך עדכן: "כעת כדור הארץ חולף בחלון שלי. הוא פחות או יותר בגודל קצה האגודל שלי". פרנק בורמן תיאר את הירח כ"חיזיון רחבי-ידיים של בדידות וקדרות". לוול חתרה החזיק אחריו: "הבדידות של הירח מעוררת יראת כבוד. היא גורמת לך להבין בדיוק מה השארת מאחור, שם בכדור הארץ. מכאן, כדור הארץ הוא נווה מדבר נהדר במרחבים האינסופיים של החלל".

ב-24 בדצמבר 1968, ערב חג המולד, הגיחה אפולו 8 מהצד הרחוק של הירח וחודש הקשר עם האסטרונוטים מוכי הגעגועים. רצה הגורל ובעת ההקפות הדרמטיות זרח כדור הארץ על הירח, מחזה מרהיב שהונצח במצלמתו של ויליאם אנדרס.

משורר האובססיה³

תצלומים כמו "זריחת הארץ" של אפולו 8 ו"הגולה הכחולה" של אפולו 17 הם הפופולריים והמשפיעים ביותר במאה העשרים.⁴ בשביל אֶחָדִים, התצלומים האלה היו סמל לניצחון המדע, הטכנולוגיה והאדם, הוכחה ליכולת שלנו לשלוט בגורלנו ולצאת לכוכבים. בשביל אחרים, הם היו הוכחה ניצחת לכך שאין לנו מה לחפש בלילה, שעלינו לרסן את שאיפותינו ההרסניות ולשמר את הבית האחד שיש לנו.

אבל היה בכדור הארץ קורא אחד שראה את התצלומים בעיתון וראה בהם משהו אחר לגמרי. המשורר אבות ישורון ראה בחלל את החללים, את אלה שאבדו ואינם. לדידו, התצלומים של כל כדור הארץ רמזו לאפשרות חידוש הקשר עם המתים במישור אחר, אינסופי. כמי שחרב עליו עולמו, ישורון נתפס למחשבה שאחרי כדור הארץ יש עולם נוסף, עולם הבא, שדריו מביטים עליו, מצלמים אותו בקלקלתו.

יחיאל פרלמוטר עלה לארץ בגפו, בן 21. במהלך מלחמת העולם השנייה כמעט שלא ענה על מכתבי משפחתו מקראסניסטאו (קְרַסְנִיִּסְטָב שבפולין), שנרצחה כולה במחנה ההשמדה בלז'ץ. אחרי צאת ספרו הראשון, 'חוכמת דרכים' (1942), פרלמוטר גזר על עצמו שתיקה ארוכה ונולד מחדש כאבות ישורון – משורר השבר, משורר האשמה. כך, למשל, ב'שלושים עמ' של אבות ישורון' (1964), כמעט כל שיר משלושים השירים, כמניין ימי האבל, נפתח בשורה "קִבְּלֵתִי מִכְּתִבְכֶּם".

שירת ישורון היא תפילת אשכבה, ניסיון לגשר על החלל שנפער בין קראסניסטאו והרבה לתל-אביב החדשה. ב'אדון מנוחה' (1990) הוא כותב, בכתבי החסר-שבחסר שאימץ בשירתו: "אִיֶּה נִקְרָא שְׁאֲנִי מִקְּבֵל מִכְּתָבִים מֵהַבֵּית, / וְהַבֵּית אֵינְנִי? / אִיֶּה נִקְרָא שְׁאֲנִי מִקְּבֵל מִכְּתָבִים מֵהַבֵּית, / וְאֵיֶשׁ לֹא חִי? // אִיֶּה נִקְרָא שְׁמֵהַבֵּית כּוֹתְבִים לִי, / וְהַמְּכָתֵב לֹא נִכְתֵּב? / וְהַמְּכָתֵב לֹא נִשְׁלַח? / אִיֶּה זֶה נִקְרָא?".

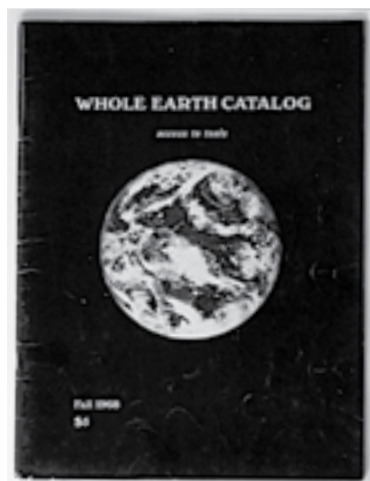
התצלומים של כל כדור הארץ מהחלל היו לדידו של ישורון מראה מאשימה נוספת, כמו מכתבי המשפחה ותצלומיה, והאובססיה שלו לתצלומים הללו נמשכה שנים ארוכות אחרי שאלה חדלו להופיע.⁵ כשהוא כותב ב-22 בפברואר 1977 "בְּפִתְחַת בְּקָר רְאִיתִי בְּעֵתוֹן / דְּבָר' בְּתִצְלוֹם לִילָה עִמָּדַת / מוֹל כְּדוֹר הָאָרֶץ / הָאֵם, הַחֲלִילִית הָאֵם" – הוא עושה זאת חמש שנים אחרי התצלום האחרון של כל כדור הארץ. וכשהוא כותב ב-15 בפברואר 1984 "אֶסְטְרֵנָאט אֶחָד אָמַר לִי / שְׂכֻשְׂהִיהָ עַל הַיָּרֵחַ, חֵשׁ / אֶת הַמְּצִיאַת" – הוא עושה זאת 12 שנה אחרי שיוג'ין סרנן היה לאדם האחרון שהלך על הירח.⁶

בשפה האנגלית יש אנתולוגיות שלמות המוקדשות לשירים שנכתבו בהשראת המסע לירח, מ-Rocket Poem של אלן גינסברג ועד Moon Landing של ו"ה אודן. בעברית, לעומת זאת, אפשר לספור שירים אלו על יד אחת: "נחיתת-לא-אונס" של דוד אבידן, שמן הסתם הושפע מהנחיתה הלא-מאווישת של לונה-2 הסובייטית

ב-1959, ושיר קצר (ודלוח במיוחד) של ט' כרמי על הנחיתה המאווישת של אפולו 11 ב-1969.

"no engine can shift my perspective", כתב אודן – וטעה. המנועים של הסטורן 5 שינו לעד את הפרספקטיבה שלנו, את הפוליטיקה שלנו, את הזהות שלנו. והיה זה דווקא אבות ישורון, שכבר היה בן 65 כשלראשונה דרכה כף רגלו של האדם על הלבנה, שחש את השינוי הטקטוני בשיח הציבורי ונתן לו ביטוי חכם, אישי ואוניברסלי, בשירתו.⁷

אבות ישורון הוא מוטציה פלאית של השירה העברית. דוד אבידן אולי טען שהוא חוצן, אבל ישורון כתב ככזה. אלא שאנחנו כקוראים נצא נפסדים אם נפטור את החלל בשירת ישורון כקישוט בעלמא. למעשה, הסימבוליקה של רבים משירי ספריו 'שער כניסה שער יציאה' (1981) ו'הומוגרף' (1985) שאולה כל כולה מתוכנית אפולו – ומהדיווחים עליה בתקשורת המקומית.

"איננו יכולים לחבר אותו יחדיו. הוא כבר מחובר יחדיו". הכריכה הקדמית של 'קטלוג כדור הארץ'

האם, החללית האם

כקורא 'דבר', אבות ישורון ודאי קרא בהתרגשות את הכותרת מבוקר ה-22 בדצמבר 1968, 'טייסי אפולו 8 בדרכם לירח', ואת כותרת המשנה: "הטייסים מתפעלים ממראה כדור-הארץ בשלמותו. שעה שהם התרחקו יותר ויותר מכדור-הארץ, השמיעו האסטרונאוטים קריאות התפעלות מן המראה הנהדר שהתגלה לעיניהם, כאשר יכלו לחזות בעת ובעונה אחת בחלקי-יבשת שונים". וב-31 בדצמבר ודאי פתח את העיתון

וראה את התצלום "זריחת הארץ" של אנדרס.

ודאי לא נעלם מעיניו של ישורון גם המהפך ביחס חלק מהציבור לתוכנית החלל. כך, למשל, ב-7 בספטמבר 1971 הובא ב'דבר' ריאיון של עורך השבועון 'דר שפיגל' עם ורנר פון-בראון, אבי תוכנית החלל האמריקנית. המראיין הטיח בפון בראון שעכשיו, בשנות ה-70, "העולם מתעניין יותר בזיהום-אוויר מאשר בטיסות לחלל". "מעשה", הבטיח פון בראון, "כדור הארץ הוא כוכב הלכת העיקרי בתוכנית החלל האמריקנית".

טענות דומות נגד היציאה לחלל נשמעו גם בישראל. במוסף 'דבר' מ-13 באפריל 1973, למשל, התפרסמה הכתבה "להציל את הכדור": "כדור-הארץ שלנו דומה לחללית שמסלולה השתבש והיא נעה לקראת האסון... ב-21 בדצמבר 1968 יצאה החללית הראשונה אל הירח, וכך ניתנה לאנושות – בפעם הראשונה – ההזדמנות לראות את סביבתה באור הנכון, להבין את מקומו של כדור-הארץ בתבל. מן החללית נראה כדור-הארץ בגודלו הטבעי: אי קטן בחלל, מעין קרש קפיצה על התבל האין-סופית".

אלא שקרש קפיצה לאחד הוא קרש הצלה לאחר. בספרו 'שער כניסה שער יציאה', אבות עומד על הרעיון שתצלומי כדור הארץ מהחלל הם בבחינת מראה: כל אחד רואה בהם השתקפות של תפיסת עולמו, תהיה זו סגורה או פתוחה, כניסה או יציאה.

בשיר 'לשון שרפה', השלישי במחזור שירי החלל "האם החללית האם" הפותח את הספר (עמ' 10), הוא כותב: "כְּאֶשֶׁר רָאוּ בְּנֵי מוֹשְׁבוֹת פְּדוּר הָאָרֶץ מְצֵלָם / זֶה הַזְּכִיר לָהֶם קְטִיף שְׂקָדִים / בְּרֵאשׁוֹן-לְצִיּוֹן. בְּתַרְמִיל פְּתוּחַ פְּתִיחִית שְׂקָד / מְצִיץ עִם פְּתִיחִית פֶּה". לעומת הצברים, שתַרְמִילֵיהֶם, פִּיהֶם וְלִיבָם פְּתוּחִים, וְשִׁקָד מְצִיץ מֵהֶם כְּצִיץ, אבות רואה באותו תצלום את סבו האבוד, המת, קם לחיים: "כְּשֶׁרְאִיתִי בְּעֵתוֹן 'דְּבָר' / פְּדוּר הָאָרֶץ מְצֵלָם, סָבָא חֲזַר מְמִינְסִק, בְּזַנְיץ, / פְּלִיט, זֶקֶן, מִן הַמְּלַחְמָה".

אפולו 8 הורכבה משני חלקים: הרקטה סטורן 5, שהאיצה את האסטרונאוטים לירח, ותא הפיקוד/שירות שהקיפו. החל באפולו 9, וכהכנה לקראת הנחיתה עצמה באפולו 11, לתא הפיקוד נוסף רכב הנחיתה הירחי – מה שהפך, בלשון העיתון, את תא הפיקוד (שעד אז נקרא "חללית" או "מונית-החלל") ל"חללית האם" (צירוף מתחום ספרות המדע הבדיוני, שבתחילה הושם בסוגריים עד שהפך שגור).

באלכימיה הישורונית, האם החללית הופכת לאם הביולוגית. בשיר "תצלום לילה" (עמ' 7-8), אבות מספר שבוקר אחד, "בְּעֵד נִתֵּן לְשִׁכּוֹי שְׂכָל" (בברכות השחר מברכים את ה' "אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה", בעקבות ספר איוב ל"ח, לו: "מִי נִתֵּן לְשִׁכּוֹי בִּינָה"), הוא פותח את עיתון הבוקר ונדהם – אבל לא ממה שאמור היה להדהים. שעה שכל העולם מתעורר לתצלומים הראשונים של כל כדור הארץ, הנה אבות המשקיע עצמו בחלומות, אבות הנותן לעצמו עוד קצת לילה לפני הבוקר, הוזה שהוא רואה "בְּעֵתוֹן / 'דְּבָר' בְּתַצְלֻמֵי לַיְלָה עִמְדָת / מוֹל פְּדוּר הָאָרֶץ / הָאֵם, הַחֲלָלִית

הָאִם."

לא את כדור הארץ רואה אבות מחללית האם; הוא רואה את אימא מתחתית הארץ, עומדת שם, משגיחה – השגחה שהוא חפץ בה וחרד מפניה, כמי שראה רוח רפאים של אדם יקר. העמידה של האם מול הארץ⁸ מחזירה אותנו לתחילת השיר, ל"בלימה": "אִינְנִי יוֹדֵעַ מָה גְבַה מִן הַבְּלִימָה / עַד כְּדוֹר הָאָרֶץ-הָאִם. אֵךְ הַחֲלָלִית-אִם / הֲלֹא הִיא מִן הָאָרֶץ יִצְאָה. הִיא הָעוֹלָם הָאָרֶץ. הוּא אַבְינּוּ".

גם מושג הבלימה לקוח מהעיתון. כך, למשל, ב-25 בדצמבר 1968, 'דבר' מדווח שהצוות ביקש "רשות להפעיל את מנוע-הבלימה הגדול של 'אפולו 8', כדי שהחללית תוכל להיכנס למסלול אליפטי סביב הירח... מיבצע הבלימה החל בדיוק בשעה שנקבעה מראש – 11.59, לפי שעון ישראל. מאחר שהחללית שהתה באותו זמן מאחורי החלק הבלתי-נראה של הירח, לא היתה כל אפשרות להתקשר עם האסטרונאוטים".

אבות לא יודע מה "גְבַה מִן הַבְּלִימָה", איך בולמים את סיבוב החיים ומחדשים את הקשר עם חללית האם. אבל הוא יודע שהיא שם. עומדת על המשמר. מצלמת. וההשגחה האימהית-אלוהית הזאת היא המפתח לקריאת שירי "האם החללית האם" – ובכלל המפתח ל'שער כניסה שער יציאה'. כי אם אבות רואה את אימא, אימא ודאי רואה את אבות.

כך, למשל, יש לקרוא את הסיפור הלא-קשור לכאורה בשיר הראשון במחזור, "חבר של השמיים" (עמ' 5). אבות פותח את השיר בסיפור על אישה מהעיירה שלו בפולין, ש"גָּרָה בְּחִלּוֹן" ברחוב כְּרָמִיָה, במקביל "לְרְחוֹב / בְּרִדִּיץ' בְּסֶקִי מוֹל חִלּוֹנִי". איך אפשר לגור בחלון? עובדה: כולנו גרים בחלון. אנו גרים בחלון של האסטרונאוט לוול, שראה מבעד לחלוננו את כל חלונותינו.

בזעיר אנפין, החלון של האישה מקרינסטאו מול החלון של אבות הוא חלון חללית האם מול חלון עולם הבן. ובכן, אבות מספר, "לְפָנַי שָׁנִים אוֹמְרֹת לִי הָאִשָּׁה: כְּשֶׁקָּמִים בְּבֶקֶר רוֹאִים אֵיךְ שְׂאֲתָה / קָם. אֲזַי מָה הִיא רֹאֶה לְכַשְׂרָאָה / אֵיךְ אֲנִי קָם? אַחֲפֹשׁ אֶתְמוֹלִימִים?". כי איך אפשר לקום לתצלומי חללים? איך לקום לאתמולים? איך חיים עם הידיעה שאנו מצולמים?⁹

ואילו את הירח אבות אינו רואה כלל. הוא מסביר לנו ש"כּוֹכֵב רֹאִים שֶׁהוּא חָבֵר / לְשָׁמַיִם, / עַל יְדֵי שֶׁהוּא לְמַעְלָה / וְאֲנִי מְבִיט עָלָיו. // אֵךְ יַחַד עִם זֶה הוּא טְבוּעַ / עִם נַחֲרִירֵי אֶפּוֹ / סְפוּג אֶל מְרֹאֵה הַחֲלָל / כְּמוֹ מֵת עָלְיוֹ". את הירח לא ניתן לראות מבפנים, מלמטה, כפי שאת כדור הארץ לא ניתן לראות מלמעלה בעודנו בחיים. כי כדור הארץ לא חבר. "לֹא כְּכּוֹכְבִים כְּדוֹר הָאָרֶץ", אומר לנו אבות (עמ' 10), "אֶלָּא מְזוּדָה קְטַנָּה, בְּלִי הַשְּׂגָחָה".

אבות מסרב לחיות עם השגחה אימהית-אלוהית על כדור הארץ, שמציאותו היא להיות חסר השגחה. הוא קובל על כך ש"משוים כוכבים למסמרי נעל / ולשון אש לגאז של פרימוס". הוא שואל את הקוראים, בעיתון ובשיירים: "על סמך מה / חידותינו / וחרדותינו. / על ההירוגליפים המעפפים?" (עמ' 7).

לא, עונה אבות, חידותינו וחרדותינו הן על הארץ, הן על האם ועל האב, על הסב המת במלחמה, על אותה מזוודה קטנה בלי השגחה. והידיעה שחודש הקשר עם חללית האם בצאתה מהצד האפל, שחודשה ההשגחה, מעוררת בו חידות וחרדות.

חידות, כי איך אפשר לשוב ולתקשר עם העולם הישן, עם מה שהיה ואבד? באיזו שפה? "הלא בו מצויים הדברים / שאנו מדברים בהם באין / לשון. שכל שמרבים חיינו בן / מעטות לשונותינו. // אני לא יודע מחיים // שלי בלשון כתובה. // וגם על לשון הרחוב // המתחכמת אבדתי את השליטה" (עמ' 7).

וחרדות, כי מה אומרים? מה אומרים אחרי כל השנים? איך נותנים ליקרים לנו, לאבודים לנו, תצלומים של החיים שלנו? איך נותנים את הדין? "אמא, אני עני. להיות עני זה / חס ונפש. לא פעם אני מצא / חצי פעך על חצי גדר בחצי רחוב / של איזה בן שישב על הגדר. // הנאשם הנאשם העמד לפני שופטו, / הוא זכאי. / והנאשם שמקבל בלבבו ענש ומרצה את ענשו, / אינו זכאי?" (עמ' 8).

צעד קטן למעטוש

המזוודה הקטנה כדור הארץ מ'שער כניסה שער יציאה' חוזרת גם ב'הומוגרף' מ-1985: "ובידך העולם כמזודה / ליציאה ומפחיתה מן החשבון" (עמ' 119). דימוי העולם בכף היד מחזיר אותנו לעולם בקצה האגודל של לוול. היציאה לחלל, אומר לנו

קונראד ובין חזרו לחללית-האם

„אפילו 12” פותחת היום במסע חזרה לכדור-הארץ

<p>היום ראשון מרכב הגהות, תשע רשת ארצי יוד אלו כיו. ענייה המחיל כיו לאספי הנמפת כיו שפת על אבניה, שפרשו לאפי כבו לעופי על כיבו קיב עבני זכבו לוכב נחומה. המלחמה יו בעצמת לא היגה, ורי לכו לא יכלו הצופים על כדור הארץ לפעם אחר. שילם של האסתרוטופים. ער זה יכלו לשפוט את שיוחילום זאת חזרה שילחום. האסתרוטופים יכלו את חניב</p>	<p>מסכת לפי גמחות ביאולוגיות סודי ייעוט השפירוט את המרחקים, יו עילמו את האבנים הנמפות על יזם ושאפון חניבו לפיטולחום. נו עילמו את המספויים המרחיקים. אחום הריכו את יריחום ויראיו- נו. קונראד כילבו אבו לחוד כיו תום לפם כיו שפייטמונדי יכלו לרשום את רשם הגהות. אחר כיו עפרו האסתרוטופים לעבר הלוד שעל מרחקו כיצבת החללית המורו המרחיקים, מיריחיה פיו כפא חירוב באפילו יאגום. שני כיו מליכום חזרו את המספויים מספויים חורפים על פני, אפיונים המספויים, ומראחום אבו שפייט מכילום, עילמו אחום, יאפופים. האסתרוטופים גמריחום יחור יו יחור מרכב הגהותה חניבו לפי כיפת לוד מרחיקה של 245 כי</p>
---	---

מתוך העמוד הראשון של 'דבר', 21.11.1969

אבות, אפילו הבהייה בתצלומי כדור הארץ מהחלל, כשהוא רק מוכן ליציאה כמוזרדה, מפחיתה במשהו מן החשבון עם מתינו, משחררת אותנו במעט. הנה, אנחנו כמעט שם. גם אנחנו כמעט חלל. ארוזים ליציאה.

ובכל זאת, יש כמה הבדלים בולטים בין שירי החלל של שני הספרים. ראשית, ב'הומוגרף' אבות משלים עם התצלומים. המתים נעלמים מהפריים. מצלמת האם כבר אינה מכוונת אליו מבעד לחלון החללית. הוא משתחרר מהחידות והחרדות, מהבושות והתקוות, ושם את הפרופורציות החלליות – בפרופורציה.

שנית, שירי החלל ב'שער כניסה שער יציאה' מתייחסים בעיקר לאפולו 8, שרק הקיפה את הירח, ולתצלומי כל כדור הארץ שלה, ואילו 'הומוגרף' מתייחס לראשונה גם לירח ולנחיתות עליו במשימות אפולו 11 עד 17. "רְאִיתִי אֶת הַיָּרֵחַ", הוא כותב בשיר "האיש (המענטש)", "כְּשִׁירְד מִמֶּנּוּ הָאֶסְטְרוֹנָאוֹטִים / וְהָא בְּלָה מִקְמָט. / פְּנֵי חַל וְלֹא חָג" (עמ' 127).

אבק הירח היה אחד היעדים המדעיים של תוכנית אפולו, אבל הוא גם איים לקלקל את יום חגם של האמריקנים. כך, למשל, בכתבת שער 'דבר השבוע' מ-11 ביולי 1969, תחת הכותרת "חיפושית על הירח", הועלה החשש ש"חליפות החלל הלבנות יתלככו". ואמנם ב-22 ביולי ניל ארמסטרונג צוטט בדפי 'דבר' מתלונן: "אבק דקיק מכסה את פני הירח. הוא נדבק אל נעלי כאבק-פחם... אני שוקע לעומק של כשמינית האינץ'".

ישורון הפך את חליפות החלל הלבנות לחליפות של חג ושבט, המתלככות על ירח החול, הבלה והמקומט: "שִׁירְד מִמֶּנּוּ הָאֶסְטְרוֹנָאוֹטִים – הָאִישׁ (הַמְעֵנֵטֵשׁ) / עִמֵּד כָּל הַיָּם מִלְּהַשְׁמֵשׁ. פְּנִים אֶל פְּנִים / נִצְלָף בְּזַעַה מִן הַשְׁמֵשׁ. פְּנֵיו מִיִּזְעֵים כָּל / הַיָּם. זַעַה מְזֶהֶם אֶבֶק שָׁחַר. וְרַק בְּלִילָה מִתְקַרְרֵת // בְּתַעֲרֵבֵת עִם אֶבֶק. וּמֵת מִתַּעֲרֵבֵבֵת עִם אֶבֶדֶן אֶמֶן / הָאָדָם בְּזַהָרוֹ, לְאַחַר שְׂרָאָה אֶת הַיָּרֵחַ".

אבל הנחיתה על הירח, לדידו של אבות, לא הייתה לחינם. היא לימדה אותנו לקח. היא הפכה אותנו מ"איש" ל"מענטש", גרסת היידיש למילים המפורסמות של ארמסטרונג "That's one small step for man".

לדידו של אבות ישורון, שתי תכונות מבדילות איש ממענטש: נימוסים וענווה. נימוסים, כי "הַטְּבַע אֲדִיבִי (כְּלַפִּינִי), / וְאֵן צְרִיכִים רַק לְקַחַת / נִימוּסִים. אִזְ אֵן יְכַלִּים / לְלַקֵּת". מהירח אין מה לקחת. רק אבק. אבל אפשר לקחת גם נימוסים, "לְהִלְךְ בְּהִיכַלַת הַרְכִים שֶׁל הַטְּבַע – / רְאִים, לֹא נִשְׁכִּים שָׁם. / רְאִים, לֹא נִבְחִים שָׁם. וְנִתְנִים / לְהִיֵּת". וענווה, כי אמנם אבות היה אובססיבי לנחיתה על הירח, "וְעַד שְׁמֹדֵמְנִים הַשְּׁלוֹשָׁה יוֹצֵאת / הַנְּשָׁמָה עָקָם. אֵךְ הַחֲלָל הָאִישׁ. הַחֲלָל לֹא נִפְל" (עמ' 128, 133).

החלל לא נפל כשיצאו אליו שלושה אסטרונאוטים, או כשאבות ראה אותו בעיתון.

ממילא לא רואים אותו. "החלל הא אפל שחור ולא ראים אתו / ולא נפל משם דבר. בית חץ בלי חץ". הוא לא כמו קרסניסטאוו, לובלין, נעסכזש. "אלה נתוק מצטבר. / תפל עליך מיד אימת / מ – ואתה מיד. (נפל)" (עמ' 132). זאת טעות, אומר לנו אבות, לזהות את החלל עם החללים, כפי שעשיתי ב'שער כניסה שער יציאה'. קצת ענווה לא תזיק לנו. החלל לא נופל כשסבא נופל במלחמה. את החלל לא רואים כמו שרואים אימא. החלל בכל זאת גדול מאתנו, נצחי מחיינו.

את התובנות הללו אבות מיישם בחייו. כשהוא עובר בדיקה רפואית בשיר "בוקר רופאים הדסה תל אביב פנימית ג'" (עמ' 157–159), הוא משווה בין בדיקת האולטרה סאונד ל"לשבת בכדר הארץ ולראתו מבחץ": "כך כדור הארץ מראה לכל השמים / איבר איבר שלו. / הבקר מודד לי את / החם בנקב אחד. שלם". אבות רואה את גופו באולטרה סאונד כאילו הוא רואה את עולמו מבחץ, אבל הוא לא שוכח שגם תצלום של "כל כדור הארץ" אינו אלא תצלום של צד אחד, של איבר אחד. כדי למדוד את חום גופו של אבות, אפשר, עם כל הכבוד, להסתפק בנקב אחד – בטוכעס.

באשר לשירתו, הנחיתה על הירח כמו שחררה את אבות לנסוק וליפול. בשיר "היכן אהיה" הוא כותב: "השיר יכול לגרר אותי עכשו / לאן שיגרר. לא לירח (-) הירח מאמן לארץ (-). כל מקום / שאני נופל / עולם הוא" (עמ' 141). אבות לא רוצה להיות משורר מאומן, כזה שיש לו צד אחד מואר ואחד אפל. הוא מבקש להיות עולם, עולם החושף את מתיו ואת חייו בסיבוב אחד, מבלי לחפש כל הזמן מקום להניח את המזוודה.

כי אם מצאו אתר נחיתה על הירח, כבר ימצאו אתר נחיתה לאבות. כי אם מצאו מקום על הירח באיזה מקום, לכולנו יש איזה מקום. "פי אם נתן לאתר את הירח / באיזה מקום – למה לא יהיה מקום לאתר / גם / כל העולם אתר" (עמ' 128).

ששינו את העולם". ואילו תצלום "הגולה הכחולה" הוא התצלום הפופולרי ביותר של נאס"א, ולפי הערכות סוכנות החלל – התצלום המשועתק ביותר בהיסטוריה.

5. אני משתמש כאן בתאריכים שישורון נתן לשירים, לפי עדותו שלו בספרו השבר הסורי אפריקני (תל-אביב: מפעלים אוניברסיטאיים להוצאה לאור וסימן קריאה, 1974): "שמיום זה מתחיל להתהוות משהו. מתחיל להתהוות משהו ביום זה. בחבינו של שיר, התאריך הוא הפרטיות, דלת הסתרים. המורשם ליד זריקתן של שלוש שורותיו הראשון של הפעוטון השיר. התאריך הוא הבייביסיטר. עומד, לא מעורב בתיקונים, מחיקות, העתקות... אני רואה: את השורות. אני מתקן, את הנייר אני מחליף, את השיר אני מעתיק. ובו, בתאריך, לא נוגעים".

1. אבות ישרון, שער כניסה שער יציאה, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 1981, עמ' 125.

2. William Harold Bryant, *Whole System, Whole Earth: The Convergence of Technology and Ecology in Twentieth-Century American Culture*, University of Iowa: 2006, pp. 98–118.

3. המשורר לגבי הוא איש הדיבוק, איש האובססיה, זה שיש לו כביכול מסמר תמידי בתוך הנעל ואינו יכול לשלפו משם לעולם, דברי ישרון לרחל איתן. רחל איתן, "אבות ישרון: השיר הוא האהבה לדבר". "תרבות וספרות", הארץ, 19.3.1965.

4. ב'2003, למשל, מגזין 'ליף' בחר ב'זריחת הארץ' של אנדרס למקום הראשון ברשימת "100 התצלומים

- גאיה" של ג'יימס לאבלוק.
8. דימוי האם התלויה בין שמיים לארץ ממשיך ללוות את ישורון גם בשיריו המאוחרים יותר. כך, למשל, בשיר "אמי בין לבין" (ישורון, אדון מנוחה, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 1990): אֶתֶן לָךְ דְּגָמָא: / אִמִּי לְמִשְׁלַב בֵּין לְבִין / בֵּין אֵל בְּשָׁמַיִם / וּבֵן בְּאָרֶץ יִשְׂרָאֵל.
9. השכנה המציצנית חוזרת גם בשיר "מן הרחוב קול אישה": לִשְׁעֵבֶר הָיִיתִי נִמְנָע מִלְהִתְפַּשֵּׁט / בְּגוֹפִי בְחֻדְרֵי בּוֹ תִצְלָוּם עַל הַקִּיר / הוֹרֵי // ... // שְׂכָנָה מִן הָרְחוּב, קוֹל אִשָּׁה קוֹרֵא: מָה, / אֵתָה טְרוֹן? תִּתְבַּיֵּשׁ לָךְ! / תִּתְבַּיֵּשׁ אֵת! (שֶׁעַר כְּנִיסָה שֶׁעַר יְצִיאָה, עמ' 33).
10. אבות ישורון, הומוגרף, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 1985.
6. ככלל, ישורון לא עקבי מבחינת זמן התגובה שלו לאירועי דיומא. כך, למשל, שיר ההספד "יונה וולך" מתוארך ל-1 באוקטובר 1985, יום אחד בלבד לאחר מות המשוררת, ואילו על "המחנק מבוסטון" הוא כותב בשנים 1982-1984 - כמעט עשרים שנה אחרי הקורבן האחרון של הרוצח הסדרתי.
7. מהבחינה הזאת, שירי החלל של ישורון עומדים בשורה אחת - ובזמן אמיתי - עם הולדת הסוגה הספרותית שהיום היינו מכנים אותה "אקופואטיקה". האקופואטיקה, שנציגה הבולט הוא גארי סניידר, צמחה בסוף שנות השישים וראשית שנות השבעים מתוך שירת הביט, והושפעה מתיאוריות כמו "ספינת החלל כדור הארץ" של באקמינסטר פולר ו"השערת